

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.12

РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА В СИСТЕМІ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ: ДЕЯКІ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Святослав Добрянський, Віктор Колішко***

**Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000
e-mail: svatolex@gmail.com
ORCID ID: 009-006-3620-2212*

***Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000
e-mail: victor210@ukr.net
ORCID ID: 0009-0002-8919-8342*

Досліджено репродуктивні права людини як новітню складову системи основоположних прав і свобод людини. Уточнено визначення поняття репродуктивних прав, розкрито їх юридичну природу та соціально-етичне призначення у системі суспільних відносин.

Узагальнено систему критеріїв класифікації репродуктивних прав: за суб'єктом реалізації; залежно від характеру державного регулювання у процесі здійснення репродуктивних прав людини; залежно від джерел правового закріплення таких прав та ін.

З'ясовано, що репродуктивні права охоплюють і індивідуальні свободи репродуктивної поведінки, які реалізуються носіями таких прав самостійно, і соціальні гарантії-можливості здійснення репродуктивних прав людини, що потребують активної участі держави. Проаналізовано певні якісно-кількісні параметри репродуктивних прав (їх зміст та обсяг), а також стан нормативного закріплення цих прав у чинному українському законодавстві.

У підсистемі джерел права регулювання репродуктивних прав людини в Україні особливу увагу звернено на значення такого підзаконного нормативно-правового акту, як наказ Міністерства охорони здоров'я України (далі – МОЗ) № 787 від 09.09.2013, який нині виконує роль основного правового регулятора у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ) у нашій державі (в умовах відсутності спеціального закону). Сформульовано пропозиції задля удосконалення законодавчого врегулювання застосування сучасних репродуктивних технологій, що включають необхідність прийняття окремого спеціального закону, який би забезпечив належний правовий захист учасників ДРТ насамперед через відповідність його приписів сучасним міжнародним правовим стандартам.

Ключові слова: репродукція, четверте покоління прав людини, біоетика, допоміжні репродуктивні технології.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2025.81.003>

Вступ. Нині немає сумніву в тому, що репродуктивні права набули статусу невід'ємної складової основоположних прав та свобод людини, входячи водночас до групи соматичних прав четвертого покоління. Становлення та розвиток репродуктивних прав пов'язані з розвитком біологічних медичних та цифрових технологій, зміною соціальних, культурних та етичних переконань людини. Комплексний

характер таких прав, тісний взаємозв'язок репродуктивних прав з особистісними, соціальними та культурними правами, зумовлює складність у визначенні правової природи та моделюванні механізмів реалізації репродуктивних прав, що, своєю чергою, породжує розбіжності у їхньому тлумаченні та сприйнятті.

У цьому контексті важливо запропонувати визначення поняття, з'ясувати зміст та основні підходи до класифікації репродуктивних прав, а також проаналізувати стан їх правового закріплення у чинному законодавстві України, і, що, мабуть, найважливіше, відповідність релевантного українського законодавства міжнародним стандартам регулювання репродуктивних прав людини. Вочевидь, у час війни, коли питання збереження життя та здоров'я людини набувають особливої гостроти, актуальність забезпечення репродуктивних прав людини суттєво зростає.

Сьогодні різні аспекти й інтерпретації, і практичної реалізації репродуктивних прав виступили предметом дослідження багатьох сучасних наукових праць. Серед найвідоміших, що описують певні аспекти юридичної природи репродуктивних прав як певних немайнових прав особи, можна виділити роботи А. Дутко, М. Заболотної, А. Головащук, О. Кеневої, С. Цебенко, загальні закономірності та особливості регулювання цих прав в українському законодавстві досліджуються у працях Н. Парамонова, В. Парасюка, О. Онишка, Х. Майкут, Н. Квіт та ін.

Водночас і сьогодні залишається нагальним вирішення питання про розробку та прийняття спеціального законодавчого акту про репродуктивні права, який би закріпив загальні засади їхнього правового регулювання, закріпив міжнародні стандарти реалізації таких прав людини, забезпечив ефективні механізми охорони і захисту репродуктивних прав людини усіх груп населення, включаючи вразливі соціальні групи.

Виклад основного матеріалу. Четверте покоління прав та свобод людини – підсистема основоположних прав та свобод, що сформувалося наприкінці ХХ–початку ХІХ ст. та пов'язане з науково-технічним прогресом людства у сфері біомедицини, його новими можливостями (штучне запліднення, трансплантація органів, зміна статі, використання ДРТ, клонування, евтаназія тощо) [4, с. 19]. Значною за обсягом групою у цьому поколінні є так звані соматичні права (від грец. σῶμα – тіло), тобто права, які пов'язані зі свободою вибору в питаннях власного тіла. До цієї групи входять репродуктивні права. Вони передбачають можливість самостійно обирати види та методику застосування ДРТ, вільне планування сім'ї, а також права на охорону здоров'я у сфері репродукції.

Розуміння поняття репродуктивних прав не є уніфікованим у світовій практиці. Підходи до розуміння суті та змісту репродуктивних прав відрізняються і в працях науковців у сфері права, і в позиціях міжнародних організацій. Деякі науковці відносять репродуктивні права до немайнових прав фізичної особи, однак, як підкреслює у своїй роботі Ю. Волкова, можна виділити декілька основних підходів до визначення місця цих прав серед немайнових: 1) репродуктивні права входять до складу одного з фундаментальних особистих немайнових прав особи, передусім права на життя чи права на охорону здоров'я; 2) є складовою окремої групи так званих соматичних прав; 3) є окремим видом немайнових прав людини [3, с. 40]. Аналіз чинного законодавства України дозволяє презюмувати, що в нашому національному законодавстві панує перша позиція з проаналізованих нами вище, оскільки в ст. 281 Цивільного Кодексу України право на життя містить в собі також можливість штучного переривання вагітності, а також право особи за медичними показаннями на застосування щодо неї лікувальних програм ДРТ.

Деякі науковці та міжнародні правозахисні організації, зокрема «Г'юман Райтс Вотч» (англ. Human Rights Watch, HRW), відносять репродуктивні права до категорії прав жінок, обґрунтовуючи це, біологічною здатністю жінки до народження дітей. Утім, на наше переконання, доцільніше розглядати репродуктивні права як універсальні права людини, що ґрунтуються на біологічних функціях, притаманних усім людям, незалежно від статі. Водночас обсяг і зміст реалізації цих прав можуть варіюватися залежно від статевих фізіологічних особливостей.

Основною метою репродуктивних прав є захист репродуктивної функції особи. Це проявляється у можливості застосовувати ДРТ, а також отримувати гідну сексуальну освіту, доступ до контрацептивів та правове регулювання з боку держави. Репродуктивні права ґрунтуються на принципах відкритості, добровільності, свободі вибору, анонімності (за умови донатії репродуктивних тканин донором), законності та рівності. Ці принципи простежуються у документах та звітах Європейського парламенту, Всесвітньої організації охорони здоров'я та підзаконних нормативно-правових актах Міністерства охорони здоров'я. В Уніфікованому клінічному протоколі первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги «Планування сім'ї» дається таке визначення[8]:

«Репродуктивні права ґрунтуються на визнанні фундаментального права усіх пар і окремих осіб на здійснення самостійного і відповідального вибору щодо кількості дітей, яких вони збираються мати і часу їх народження, тривалості часових інтервалів між пологами та доступі до інформації та засобів, необхідних для реалізації такого вибору, а також на визнанні права кожного індивідуума на досягнення найвищого рівня сексуального і репродуктивного здоров'я».

У роботі А. О. Дутко та М. р. Заболотної [1, с. 87–88] наведено систему класифікації репродуктивних прав, беручи за основу такі критерії, як спрямованість цих прав, ступінь поширення, спосіб закріплення та реалізації репродуктивних прав людини. Однак слід зазначити, що задля більш повного висвітлення особливостей репродуктивних прав людини, доречним було б додати також і класифікацію аналізованих прав залежно від суб'єкта реалізації такого права : 1) індивідуальні репродуктивні права; 2) репродуктивні права подружжя; 3) колективні права.

Правове регулювання репродуктивних прав в Україні здійснюється головню на основі підзаконних нормативно-правових актів та опосередковано через кодекси та закони. Оскільки характер репродуктивних прав, є комплексним, то їх, як зазначалося на початку нашого дослідження, можна розглядати як частину основоположних немайнових прав, які закріплені в Конституції нашої держави (право на життя, право на охорону здоров'я) та в Основах законодавства України про охорону здоров'я. У цьому випадку регулювання є опосередкованим та не розкриває повний зміст та обсяг цих прав.

Основним документом, який регулює репродуктивні права є наказ МОЗ № 787 [5] від 09.09.2013 (далі – наказ). Цей наказ детально визначає умови, підстави та механізми використання таких методів, як штучне запліднення, донорство гамет, сурогатне материнство, зберігання та кріоконсервація репродуктивного матеріалу, а також встановлює вимоги до медичних закладів і фахівців, які проводять відповідні процедури. Також для забезпечення цих прав для усіх верств населення, на основі цього наказу держава здійснює заходи спрямовані на гарантування репродуктивних прав людини в рамках Програми медичних гарантій пакет «Лікування безпліддя за допомогою допоміжних репродуктивних технологій (запліднення *in vitro*)» [4] і для військових затвердила порядок здійснення забору, кріоконсервації та зберігання репродуктивних клітин військовослужбовців та інших осіб на випадок втрати

репродуктивної функції під час виконання обов'язків з оборони держави, захисту Вітчизни та інших покладених на них обов'язків відповідно до законодавства[7].

Отож Наказ МОЗ № 787 нині виконує роль основного документа у сфері репродуктивних прав за умов відсутності окремого спеціального закону, що комплексно врегулював би репродуктивні права та гарантії їх реалізації. Попри важливість цього підзаконного акту, обсяг прав, який ним регулюється є обмеженим, що створює прогалини у правозастосуванні та унеможливорює належний захист учасників програм ДРТ. Відтак постає нагальна потреба в розробці та ухваленні окремого законодавчого акту, який би гарантував реалізацію репродуктивних прав відповідно до міжнародних стандартів та практики Європейського суду з прав людини.

Висновки. Репродуктивні права є важливою складовою системи основоположних прав та свобод людини, що ґрунтується на принципах гідності, відкритості, добровільності.

Їх сутність полягає у праві кожної людини самостійно й відповідально приймати рішення щодо народження дітей, користуватися репродуктивними технологіями та бути захищеним від будь-яких форм дискримінації чи насильства у сфері репродукції.

У національному законодавстві України зазначені права реалізуються переважно через застосування норм підзаконних нормативно-правових актів, зокрема, Наказу МОЗ № 787 від 09.09.2013, який визначає порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій. Заразом відсутність комплексного спеціального закону призводить до численних прогалин у правовому регулюванні таких прав, що ускладнює ефективну реалізацію репродуктивних прав. Чітко визначені дефініції та класифікація репродуктивних прав у законодавчому акті дало б змогу встановити чіткі межі їх реалізації та механізми захисту.

Отже, актуальним є не лише удосконалення чинного нормативного поля, а й прийняття спеціального законодавчого акту, що гарантуватиме національну реалізацію репродуктивних прав відповідно до міжнародних стандартів та практики ЄСПЛ.

Список використаних джерел

1. Reproductive Rights Human Rights Watch. Human Rights Watch defending Human Rights Worldwide. URL: <https://www.hrw.org/topic/womens-rights/reproductive-rights> (дата звернення: 01.06.2025).
2. Дутко А. О., Заболотна М. Р. Репродуктивні права фізичної особи: сутність, поняття та класифікація. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. Вип. 3. С. 82–90.
3. Волкова Ю. Ф. Репродуктивні права в системі четвертого покоління прав людини. *Alfred Nobel University Journal of Law*. 2024. № 1 (8). С. 39–48.
4. Коваль Т. О. Права четвертого покоління: підходи до розуміння. Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави : збірник матер. наук.-практ. інтернет-конференції. Черкаси, 2017. С. 19–22.
5. Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2025 році : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2024 № 1503 : станом на 20 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1503-2024-п#Text> (дата звернення: 01.06.2025).
6. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні : Наказ МОЗ від 09.09.2013 № 787. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text> (дата звернення: 01.06.2025).
7. Про затвердження Порядку здійснення забору, кріоконсервації та зберігання репродуктивних клітин військовослужбовців та інших осіб на випадок втрати репродуктивної

функції під час виконання обов'язків із оборони держави, захисту Вітчизни та інших покладених на них обов'язків відповідно до законодавства : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2025 р. № 78. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78-2025-p#Text> (дата звернення: 01.06.2025).

8. Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високо-спеціалізованої) медичної допомоги «Планування сім'ї» : Наказ МОЗ від 21.01.2014 № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0059282-14#Text> (дата звернення: 01.06.2025).

References

1. Reproductive Rights Human Rights Watch. Human Rights Watch defending Human Rights Worldwide. Retrieved from <https://www.hrw.org/topic/womens-rights/reproductive-rights> (data zvernennia: 01.06.2025).
2. Dutko, A. O., Zabolotna, M. R. (2016). Reproduktyvni prava fizychnoi osoby: sutnist', poniattia ta klasyfikatsiia. *Naukovy visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vntrishnikh sprav. Serii iurydychna*, 3, 82–90.
3. Volkova, Yu. F. (2024). Reproduktyvni prava v systemi chetvertoho pokolinnia prav liudyny. *Alfred Nobel University Journal of Law*, 1 (8), 39–48.
4. Koval', T. O. (2017). Prava chetvertoho pokolinnia : pidkhody do rozuminnia. *Aktual'ni problemy formuvannia hromadians'koho suspil'stva ta stanovlennia pravovoi derzhavy* : zbirnyk mater. nauk.-prakt. internet-konferentsii. Cherkasy, 19–22.
5. Deiaki pytannia realizatsii prohramy derzhavnykh harantij medychnoho obsluhovuvannia naselennia u 2025 rotsi : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. (24.12.2024). No. 1503 : stanom na 20 trav. 2025 r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1503-2024-p#Text> (data zvernennia: 01.06.2025).
6. Pro zatverdzhennia Poriadku zastosuvannia dopomizhnykh reproduktyvnykh tekhnolohij v Ukraini : Nakaz MOZ. (09.09.2013) No. 787. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text> (data zvernennia : 01.06.2025).
7. Pro zatverdzhennia Poriadku zdijsnennia zaboru, kriokonservatsii ta zberihannia reproduktyvnykh klityn vijs'kovosluzhbovtiv ta inshykh osib na vypadok vtraty reproduktyvnoi funktsii pid chas vykonannia обов'язків із оборони держави, захисту Вітчизни та інших покладених на них обов'язків відповідно до законодавства : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy No. 78 (24 sichnia 2025 r). 78. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78-2025-p#Text> (data zvernennia : 01.06.2025).
8. Unifikovanyj klinichnyj protokol pervynnoi, vtorynoi (spetsializovanoi), tretynnoi (vysokospetsializovanoi) medychnoi dopomohy «Planuvannia sim'i» : Nakaz MOZ. No. 59 (21.01.2014). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0059282-14#Text> (data zvernennia: 01.06.2025).

REPRODUCTIVE RIGHTS WITHIN THE SYSTEM OF FUNDAMENTAL HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS: SOME GENERAL THEORETICAL ASPECTS

Dobrianskyi Sviatoslav*, Kolishko Viktor**

** Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: svatolex@gmail.com
ORCID ID: 009-006-3620-2212*

***Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: victor210@ukr.net
ORCID ID: 0009-0002-8919-8342*

The article explores reproductive rights as an important component of the system of fundamental human rights and freedoms, with particular attention to their legal nature, classification criteria, and current state of legal regulation in Ukraine. Reproductive rights are conceptualized as part of the so-called fourth generation of human rights, which emerged at the intersection of biomedical, technological, and social transformations. They are closely related to somatic rights, reflecting the individual's freedom of choice regarding their own body, as well as social guarantees that require active involvement of the state.

The research clarifies the definition of reproductive rights and emphasizes their dual nature: on the one hand, they comprise individual freedoms in reproductive behavior that individuals exercise autonomously; on the other, they involve state-backed guarantees ensuring access to reproductive health services and technologies. The research generalizes a system of classification criteria, including the subject of implementation, the degree of state involvement in their realization, and the sources of legal recognition. Particular emphasis is placed on the need to distinguish between individual, family (spousal), and collective reproductive rights.

The analysis of Ukrainian legislation shows that reproductive rights are not yet comprehensively regulated at the legislative level. Their recognition is primarily indirect, through constitutional provisions such as the right to life and the right to health, as well as through sectoral health legislation. The current core legal framework is represented by the Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 787 of September 9, 2013, which regulates assisted reproductive technologies (ART) including artificial insemination, gamete donation, surrogacy, and cryopreservation. While this act plays a significant role in regulating ART in the absence of a dedicated law, its scope is limited and cannot ensure full legal protection for all participants, particularly in the context of modern bioethical challenges and international human rights standards.

The study underlines the urgent need for the adoption of a specialized legislative act on reproductive rights in Ukraine. Such a law should define clear terminology, establish classifications, guarantee universal access to reproductive healthcare, and provide legal safeguards for vulnerable groups. Importantly, it should align domestic regulation with relevant international instruments and the case law of the European Court of Human Rights.

The article concludes that reproductive rights are not only a matter of individual autonomy but also a critical area of state responsibility. Their effective protection requires a balance between personal freedoms, social guarantees, and international standards. Strengthening the legal framework in this field is particularly urgent in wartime conditions, when the protection of human life and health acquires exceptional importance.

Keywords: reproduction, fourth generation of human rights, bioethics, assisted reproductive technologies, legal regulation.

*Стаття: надійшла до редакції 20.09.2025
прийнята до друку 21.10.2025*